

Rybníky: významný prvek české krajiny

– užitek pro každého z nás (1)

„Aby Království Naše České mělo hojnost ryb a výparů, velí se stavům i městům pilně zřizovati rybníky i pro hojnost ryb i proto, aby půda se co možná využívala. Hlavně aby se voda z bahnisek a močálů nashromážděná za účinku slunce a teplých větrů odpařovala a jako pára dešti působila na rostliny co nejvíce blahodárně... v době trvalých dešťů, tání sněhu, průtrží mračen zadržeti hrázemi velkou část vody a tak zabrániti povodním v dolejších polohách. Pod rybníky ať se zřizují mlýny, železné stoupy, papírny, jež výtok požene. Pro stálou vodu v takových rybnících o něco výše ať se zřizují nadýmače.“

text: Bořek Drozd
foto: autor

Již blahé paměti ve 14. století Otec vlasti, král českých zemí a císař římský Karel IV. ve svém díle *Majestas Carolina* (*Majestát karolinský k městům a stavům*) nařizuje městům a stavům rybníky bohatě zřizovat. Velice revolučně a nadčasově ocenil funkci rybníků pro společnost. Bohužel pro nás, lidi, i pro rybníky, tyto osvícené myšlenky v průběhu staletí tak nějak postupně upadly v zapomnění. Dnešní „běžný, uspěchaný a dobou pohlcený“ člověk často rybníky vůbec nevnímá nebo jimi pohrdá. A to je nedozírná škoda. Proto jsme s kolegy z Fakulty rybářství a ochrany vod Jihočeské univerzity v Českých

Budějovicích a Povodí Vltavy s. p. pro vás připravili čtyřdílnou minisérii věnovanou rybníkům (rybník jako významný prvek české krajiny I a II, změny v rybníkářství během 20. století, úloha rybníků v regulaci látkového toku v krajině).

Nerad bych koncipoval své příspěvky jako přednášku z rybníkářství (i když je to velice zajímavý obor s velice dlouhou tradicí v našich zemích) a čtenáře tak přesycoval informacemi o typech rybníků, jejich údržbě, chovu a biologii ryb. Případně zájemce bych odkázal na některou ze středoškolských či vysokoškolských učebnic. Rád bych zde uvedl spíše méně známá

- ▲ Aplikace páleného vápna jako preventivní zoohygienické opatření
- ◀ Některé rybníky připomínají vnitrozemské moře – na obrázku Dehtář

Jarní výlov plůdku kapra

fakta a navodil otázky, nad kterými si pak i samotný čtenář sám může podumat a sám si odvozovat pro něj zajímavé závěry (nikdo z nás nemáme patent na rozum).

Rybníky nahrazují jezera

Při pohledu na mapu vidíme, že krajina ČR je protkaná celou sítí rybníků, rybníčních soustav a stok, které je napájejí. Znamé jsou např. Třeboňská, Nadějská, Hlubočká, Českobudějovická, Novohradská, Vodňanská, Lnářsko-Blatenská, Pardubická, Žďárská či Lednická rybníkářská oblast. To však není nic proti tomu, jak to vypadalo v českých zemích během 15. a 16. století (období označované jako „zlatá éra“ českého rybníkářství), kdy bychom napočítali zhruba 75 tisíc rybníků s celkovou rozlohou 180 tisíc hektarů. Dnes se jedná o cca 25 tisíc rybníků s celkovou rozlohou cca 52 tisíc ha.

Klíčovou otázkou pro naše pojednání o významu rybníků pro nás lidi a o budoucnosti rybníků, na kterou však není při hlubším zamyšlení jednoduché odpovědět, je: „Co jsou to vlastně rybníky?“ Rybníky v naší krajině v podstatě nahrazují jezera (přírodní nádrže), kterých máme jako šafránu (něco málo jich nám zbylo po ledovcích na Šumavě). Od nich se však liší v celé řadě aspektů. Rybníky jsou mělké (s hloubkou obvykle do 1,5–2,0 m), člověkem vytvořené nádrže s plochou většinou 5–100 ha.

Z vodohospodářského hlediska se jedná o zcela vypustitelná vodní tělesa, ve kterých lze kontrolovat vodní hladinu a jejich obhospodařování. Z hospodářského (komerčního) hlediska se jedná o nádrže primárně vytvořené za účelem chovu ryb, které však mají další, nezanedbatelné funkce (viz dále). Z ekologického hlediska se jedná

o vodní analogy suchozemského ekosystému (pole, louka). Na rybníky myslí i mezinárodně platná Ramsarská úmluva, která vidí v rybnících dnes kriticky nedostatkové, ohrožené biotopy – mokřady. Rybníky také jsou často na místě mokřadů vybudovaná vodní díla. Z biologického (vědeckého) hlediska rybníky představují komplexní a vysoce komplikovaný ekosystém, se kterým není vůbec jednoduché pracovat.

O prvním rybníku u nás se píše v Kosmově kronice

Něco málo z historie rybníků. První nádrže na světě prokazatelně určené k chovu ryb vznikaly v Číně již ve 2.–3. tisíciletí př. n. l. Kolem roku 1000 př. n. l. zase nechal král Šalamoun zbudovat na území dnešní Palestiny „rybníky“ mající poprvé již svůj manipulační pořádek a stálou obsluhu.

Na našem území první rybníky, historicky (písemně) doložené, vznikaly až mnohem později. Byly budovány v podobě tzv. pisciní (z latinského piscina = nádrž, rybník) při kláštorech v 11. a 12. století n. l. O tom vůbec historicky prvním (založeném na území opatství kláštera v Sázavě) se dočteme v Kosmově kronice české. Rybníky byly zakládány pro využití jinak jen těžko obdělátných půd (mokřadů). Sloužily jako zásobárny vody (především pro zavlažování v zemědělství a pohon různých zařízení), přechovávaly se v nich ryby nalovené v řekách (ryby jako postní jídlo), měly meliorační funkci (odvodnění krajiny) a umožnily pak také zprůchodnění krajiny.

Až později (přelom 12. až 13. století) se v rybnících začaly ryby cíleně odchovávat, a to kumulativní metodou (všechny druhy a věkové kategorie pohromadě) s výlovem jednou za 5–7 let. Produkce se v té době pohybovala v řádu maximálně několika desítek kilogramů na hektar. Tento způsob odchovu ryb se využíval až do reformy ryb-

níkářství provedené v 1. polovině 16. století olomouckým biskupem Janem Dubraviem, který mimo jiného zavedl oddělený chov jednotlivých druhů ryb i velikostních skupin kaprů a zvýšil tak výnos z hektaru na cca 50–70 kg.

Ve středověku se rybníkům začalo postupně říkat „stavy“. Cena stavu byla v té době obrovská. Za jeden středně velký rybník i s rybami se platilo tolik, co stálo i několika vesnic včetně poddaných a jejich majetku dohromady. „Zlatá éra rozkvětu rybníkářství“ na našem území (konec 14. století–16. století), kdy byly postaveny a obhospodařovány tisíce nových rybníků, skončila Bílou horou a příchodem třicetileté války. Vlivem celkového úpadku hospodářství, nedostatku pracovních sil a zvýšené potřeby polí a pastvin pro produkci potravin byla většina rybníků (80 % celkové rybníční plochy) postupně zrušena, vysušena a převedena na jiný typ zemědělských pozemků. To se týkalo i největších v historii vybudovaných rybníků – Blata a Čeperka (oba přes 1000 ha

plochy) na Pardubicku. Rybníky tak zůstaly zachovány jen tam, kde půda nešla jinak využívat (kyselost, nízká bonita).

Doba temna v minulém století

Dalším významným milníkem v rybníkářství byla práce Josefa Šusty, ředitele třeboňského panství, který zavedl v 2. polovině 19. století do praxe mnoho užitečných novinek. Mimo jiných to bylo hnojení (ale jen organickým materiálem – mrvou, hnojem, zeleným hnojením), přikrmování ryb (bez aplikace obilnin), vápnění (pro udržení pH vody) či zhušťování rybích obsádek. Zvýšila se tak nejen úživnost rybníků a výnos ryb (cca 100–150 kg ryb na ha), ale udržely se stále velice příznivé životní podmínky (dostatek kyslíku, zooplanktonu, vysoká průhlednost vody).

Určité období duševního temna rybníkářství na našem území pak znamenal nástup intenzifikace zemědělské produkce (včetně rybníkářství) v 50. letech 20. století. Především se jedná o masivní aplikaci

Hnojení jako základ rybníční produkce?

Klec k produkci kachen polodivokých

Dehtář

Lusk u Písku

Stanoviště pro lov kachen polodivokých jako součást mysliveckého produkčního využití rybníků

Posměch

Buchamer u Blatné IV - plovák sondy pro měření a záznam teploty

hnojiv včetně těch minerálních, masivní příkrmování a nesmyslně vysoké obsádky ryb. Rybníky v té době na našem území sloužily vedle produkce ryb také k chovu vodní drůbeže (kachen a hus). Dnes můžeme tzv. kapro-kachní hospodářství stále nalézt např. v Maďarsku, u nás jsou pak v tomto smyslu využívány rybníky pro produkci kachen (polo)divokých pro myslivecké účely. Intenzifikace tak vedla k totální degradaci rybníčních ekosystémů (obrovské živinové zatížení, nedostatek/absence kyslíku, ztráta zooplanktonu, prakticky nulová průhlednost vody během vegetační sezony, sinicové květy produkující toxiny, masivní hnilobné/rozkladné procesy), ze které se dodnes naše rybníky často nevzpamatovaly.

A naděje na zlepšení je v mlhavých dálavách. Na vině však nejsou jen dnešní rybníkáři z důvodu často přetrvávajících špatných hospodářských návyků, ale také ekologická hystereze („paměť ekosystému“, stará ekologická zátěž) či kvalita vody do rybníků vstupující (bodové a plošné

zdroje znečištění). Navíc současný způsob zemědělského obhospodařování krajiny (ležící nejen okolo rybníků) představuje jeden z nejtěžších zločinů, kterého se my lidé na krajině (ale následně i na nás samotných) dopouštíme. Jasně to ukazuje na to, jak pramálo si vážíme přírody, práce a odkazu našich předků a jak moc žijeme pro peníze a konzum. Řepka a kukuřice v současném rozsahu v žádném případě do naší krajiny nepatří. Pokud se totiž množství jimi oseté plochy spojí navíc s nevhodnými technologickými postupy (oraní přes vrstevnice, setí ve svazích, absence rotace plodin apod.) dochází k hotové katastrofě.

Během několika minut letní bouřky se několik (v průměru 5–10) centimetrů ornice včetně živin spláchnou z polí do rybníka. A to se 1 cm ornice v našich podmínkách vytváří zhruba 100–1000 let. Snížení bonity (úživnosti) orných půd a naopak přesycení vod (včetně rybníků) živinami, ze kterých se pak stávají polutanty, přidělává všem zúročným mnoho vrásek na čele.

Samostatnou kapitolou je pak aplikace postřiků (různých -icidových koktejlů) na ochranu výše uvedených zemědělských plodin, která vedla ke zničení zhruba dvou třetin zásob podzemních vod v ČR a připravila nás tak de facto o „skutečně“ pitnou vodu! I s tím se musí rybníky nějak vypořádat. V posledních letech celou situaci ještě zhoršuje všude přítomné sucho, kdy se rybníky nedaří napustit vodou a nadbytečné živiny z rybníka se také nemají jak odplovat, jak se ředit, jak se účelně v krajině dále využívat.

Rybníky mají vedle produkční funkce (chov ryb, popř. vodní drůbeže), také celou řadu „mimoprodukčních“ funkcí. Těch si člověk často není vědom, a tak je ani ne(d) oceňuje. A právě o nich si povíme příště.

Přeji vám hezké dny spojené s lovem ryb, třeba na jednom ze sportovních revírů nacházejícím se na některém z mnoha našich čarokrásných rybníků.

(RNDr. Bořek Drozd, Ph.D. působí na Jihočeské univerzitě v Českých Budějovicích, Fakulta rybářství a ochrany vod.) ■